

**ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ ГОЛОДУ В РОМАНІ Т. П'ЯНКОВОЇ
«ВІК ЧЕРВОНИХ МУРАХ»****ARTISTIC REPRESENTATION OF THE IMAGE OF HUNGER
IN T. PIANKOVA'S NOVEL «THE AGE OF RED ANTS»****Ніколаєнко В.М.***orcid.org/0000-0003-0493-3425**кандидат філологічних наук, доцент**кафедри української літератури**Запорізького національного університету***Миронюк Л.В.***orcid.org/0000-0001-8356-4431**старший викладач кафедри українознавства**та загальної мовної підготовки**Національного університету «Запорізька політехніка»*

У статті актуалізовано поняття «художній образ» як одну з найголовніших категорій у структурі літературного твору, розглянуто особливості представлення художнього образу голоду в романі Т. П'янкової «Вік червоних мурах». На основі архівних матеріалів з історії Великого Голоду авторка змодельовала художній світ, персонажі якого уособлюють узагальнені психотипи людей в умовах Голодомору. Письменниця, у рамках канонів психологічного роману, глибоко занурюється в дослідження найтонших порухів душі людини, неспроможної власними силами змінити ситуацію, проте намагається якось вижити. Змальовує гротескно-образну картину охопленого голодом села, де люди цілком нівелюються, спотворюються, уподібнюються до страшною потвори. У сюжетно-композиційній структурі роману образ голоду є наскрізним, динамічним, виконує об'єднувальну функцію, спроектований через міфологічне світовідчуття героїв твору. Авторка змальовує голод через споглядання героїв за власним тілом, змінами в зовнішньому вигляді рідних та односельців, психічним та емоційним станами персонажів; відтворює наслідки руйнівної дії голоду, які впливають не тільки на фізичний стан людини, а й, завдяки традиціям народного світосприйняття, міцно закарбовуються в колективній пам'яті. Поступово впродовж твору авторка вибудовує міфологічний образ голоду, котрий контролює думки героїв, спонукає до негативних вчинків, інколи візуалізується, увижається вві сні. З видіння він трансформується в персонажа, який за образністю й семантикою проектується на представника влади – деструктивного за своєю суттю для українського соціуму. Тож репрезентований Т. П'янковою образ голоду поповнює категорію нетрадиційних образів епічної літератури великих жанрових форм на тему Голодомору.

Ключові слова: голод, Голодомор, образ, персонаж, міфологічне світосприйняття.

The article actualises the concept of 'artistic image' as one of the most important categories in the structure of a literary work, examines the peculiarities of presenting the artistic image of famine in T. Piankova's psychological novel 'The Age of Red Ants'. On the basis of archival materials on the history of the Great Famine, the author modelled a fictional world whose characters embody generalised psychotypes of people in the conditions of the Holodomor. The writer, within the canons of the psychological novel, plunges deeply into the study of the subtlest movements of the human soul, which is unable to change the situation on its own, but tries to survive somehow. The author depicts a grotesque picture of a village in the grip of famine, where people are completely devalued, distorted, and likened to a terrible monster. In the plot and compositional structure of the novel, the image of hunger is cross-cutting, dynamic, performs a unifying function, and is projected through the mythological worldview of the characters. T. Piankova reproduces the consequences of the destructive effects of hunger, which affect not only the physical condition of a person, but also, due to the characteristic traditions of folk worldview, are imprinted in the collective memory. The writer depicts hunger through contemplation of her own body, changes in the appearance of her relatives and fellow villagers, and the physical, mental and emotional states of the characters. Gradually, throughout the work, the author builds a mythological image of hunger that controls the characters' thoughts, encourages them to commit negative acts, and sometimes is visualised, seen in a dream. From a vision, it transforms into a character who, in terms of imagery and semantics, is projected onto a representative of the authorities, who is inherently destructive for Ukrainian society. Therefore, the image of famine presented by T. Piankova adds to the category of non-traditional images of epic literature of large genre forms on the topic of the Holodomor.

Key words: famine, Holodomor, image, character, mythological worldview.

Одним із невід'ємних засобів письменницької репрезентації ідейного задуму в літературному творі є художній образ як результат осмислення власного світовідчуття, на основі котрого він, поєднуючи раціональні об'єктивні знання та емоційне їх сприйняття, створює нову вига-

дану дійсність, представлену в певній жанровій формі. Сучасні українські письменники намагаються репрезентувати читачу в художній формі правду про злочини, учинені комуністичною владою, повернути з безпам'ятства імена тих, хто став жертвою геноциду, щоб, осмисливши події

минулого й спроектувавши їх наслідки для сьогодення, розбудувати майбутнє України. Серед них і Т. П'янкova, яка на основі архівних матеріалів, що містять розповіді свідків геноциду українського народу, написала психологічний роман «Вік червоних мурах», нині доступний читачеві в німецькому й польському перекладах.

Інформація про геноцид, скоєний злочинним комуністичним режимом у ХХ столітті на теренах України, після зняття з низки документів радянського періоду грифу «Секретно» та відкриття доступу до архівних фондів стає дедалі більш відомою широкому загалу, висвітлюється засобами масмедіа, осмислюється на різних рівнях, фольклорно-літературному зокрема.

Український народ, попри запевнення радянської преси, що в Україні 1932–1933 років голоду не було, а його спеціально вигадали, зберіг у пам'яті й ретранслював нащадкам правду через власне сприйняття та переживання. Задokumentовані свідчення очевидців і наслідки штучного голоду осмислюються й митцями слова. До теми Голодомору за тоталітарного радянського режиму, такі зверталися у творах, хоча й епізодично, А. Дімаров, О. Гончар, М. Руденко, М. Стельмах, а письменники діаспори (У. Самчук, Ю. Клен, В. Барка, Т. Осьмачка, І. Качуровський та ін.) доводи, що Голодомор 1932–1933 є геноцидом проти українського народу. Тож поступово художній простір сповнюється образами, що оприявнюють пережиту трагедію.

Висвітлення теми голоду стало предметом наукових студій фольклористів і літературознавців Т. Конончук [1], В. Ніколаєнко [2; 3], Л. Миронюк [3], Л. Романенко [4], В. Сокіл [5; 6] та ін. Науковці наголошують на правдивості зображення подій, яка є основою художнього осмислення теми.

Зокрема, В. Сокіл, досліджуючи народну прозу про Голодомор 1932–1933 років, проаналізував специфіку формування різних типів образних наративів голоду, виокремивши образи-персонажі, образи-речі, зорові, нюхові, дотикові образи; також звернув увагу на схвильований емоційний стан, відзначивши насамперед страх, тугу та журбу, самого оповідача (зазвичай очевидця), який, поринувши спогадами в минуле, заново переживає описувані події [5].

В. Барка в романі «Жовтий князь», художній світ якого вражає асоціаціями з біблійними апокаліптичними пророцтвами, змальовує демонічний образ голоду, що є яскравим зразком образу-символу.

М. Бриних у зомбі-трилері «Хліб із хрящами» репрезентує образ голоду як вірус, що містить

генетичну пам'ять, який, потрапивши в алкоголь, активізує в його споживачів схильність до канібалізму, а померлі від отруєння ним перетворюються на зомбі й пишуть слово «Хліб» на домішках живих, жахаючи їх.

Проте особливості творення та репрезентації образу голоду в літературному творі є відкритими питаннями, що потребують детальнішого аналізу.

Мета статті полягає в дослідженні специфіки образу голоду в романі Т. П'янкovoї «Вік червоних мурах», визначенні його ролі в композиційно-смісловій структурі твору.

Роман Т. П'янкovoї «Вік червоних мурах» – це погляд у минуле з проекцією на сучасне, скрупульозне вивчення поведінки людини в безпорадній ситуації, коли питання життя/виживання/порятунку ближнього визначається крізь призму моральної чистоти та психологічної стійкості.

Докладно вивчивши доступні історичні матеріали, перечитавши тисячі родинних історій, Т. П'янкova, обравши занапашчене штучним голодом полтавське село Мачухи 1932–1933 років тлом для розгортання сюжетної лінії, пише роман, де образи головних героїв – це узагальнені психотипи людей, представлені в певних умовах голодної дійсності. Композиція твору фрагментна, вибудована на розповідях трьох персонажів різного соціального статусу: дев'ятнадцятилітньої Явдокиї (Дусі), батька котрої арештували за непокору владі, а мати намагається рятувати від голоду дітей крихтами харчу («...мізерний кулачок проса або вівса» [7, с. 8]), принесеного з колгоспу; дружини місцевого партійця Соломії, що лікується голодом від ожиріння в місцевому санаторії; Свирида, який, хоч і картається сумлінням, користується службовим становищем для досягнення певних своїх забаганок. Їхнє життя з особистими почуттями й прагненнями, сприйняттям реалій дійсності (правда, уява Дусі, виснаженої голодом, і Соломії, позбавленої здорового глузду після втрати новонародженої донечки, та й слабкодухого Свирида, часто балансує на межі ірреального), проектується авторкою крізь оптику голоду в діапазоні як фізичної витривалості, так і психологічної.

Голод у сприйнятті юної Дусі репрезентований письменницею через спостереження за спотворенням власного тіла («Спочатку пухнуть ноги... Далі тебе поволі розносить геть усю...» [7, с. 7]), виснаженого недоїданням, та зовнішнього вигляду рідних («Мирось... спух, тіло його у виразках. Мама... все частіше дивиться крізь нас... вона не пухне... Руки й ноги тоншають, видовжуються... ще гарна така, тільки лицем

чорніша за ніч» [7, с. 8]; поведінкою zdegradovаних односельчан («все одно хату її на дошки рознесуть. Знаєш наш люд...» [7, с. 61], нехтуванням суспільними законами («при голоді й у Бога украдеш...» [7, с. 63]; через гнітливий враження від спричинених голодуванням смертей («– Їсти-и-и... Корчиться Августа. Мучиться, здригається... і раптом затихає. Благá стає...» [7, с. 18], «Лебедька... Лежить біля своїх воріт, зібгалася, скулилась, сухеньке тіло – калачиком [7, с. 61]).

Тож, обсервуючи голод очима героїні, Т. П'янкова скрупульозно описує кожну деталь, що вказує на наслідки його руйнівного впливу, який знищує не лише тіло, а й зводить нанівець душевні людські почуття: «Голод розростається в кожному з нас, наче бур'ян, витісняючи із серця любов до всього, що ми раніше любили чи могли б полюбити» [7, с. 62]. Життя/виживання Дусі в умовах нищівного голоду письменниця розгортає на рівні внутрішнього світовідчуття й у площинах травматичного досвіду: від глибокого відчаю («Голод рідніший за матір, бо зігриває мою душу надією... що зовсім скоро сей світ і мені закотиться за обрій» [7, с. 53]) до внутрішньої потреби в збереженні пам'яті про минуле («Щоночі я засинаю, аби знову і знову помирати од голоду... Не маю права забути смак акацієвого вóлока ...; чурéки, замішані на попелі; ... дохлу конину...» [7, с. 249]). Її ж устами авторка змальовує гротескно-образну картину охопленого голодом села, де люди цілком нівелюються, спотворюються, уподібнюються до страшної потвори: «крадемося селом... однією великою потворною сороканіжкою... Вона суне своє роздуте черево по землі й вижирає навколо себе усе, що лишень може пережувати. За нею тягнеться слід, чорний та гнилий, і я знаю, що на тім мертв'яку, котрий лишає вона... ніколи вже не виросте навіть трава» [7, с. 8]; стають схожі на безмовну тварину: «перешіптуємося – наче соломому жуємо. Лиш вона не жується – залазить між зуби, застрягає у піднебінні, заважає вимовити невимовне, те котрим давимося, котрим труїмося, котре вертаємо і заново ковтаємо» [7, с. 8–9]; і, сприймаючи як даність, що живуть у такий час, покiрно чекають смерті: «А ввечері засинаємо як убиті – кожне у своєму кутку... Намагаємося міцно вспатися... так, аби вже ніколи не прокинутися і не впертися очима у сліпі вікна... у голі стіни пустки, котра ще вчора була чиеюсь хатою і знала запахи печі...» [7, с. 9]. Відтак у творі Т. П'янкова моделює руйнівну дію голоду, що впливає не тільки на фізичний стан людини, а й – психічний, моральний; художньо змальовує жахливу картину наслідків

його впливу на соціум; генерує, звертаючись до традицій народного міфологічного світосприйняття, колективної пам'яті, мистецькою уявою його виразний образ, який у сюжетно-композиційній структурі представлений насамперед через емоційний рівень зображення.

У художній світ роману, окрім персонажів-людей, котрі по-різному реагують на випробування (Дуся – намагається вижити сама, дбає про себе й молодшого брата; Соломія – втрачає глузд, зациквившись на власному горі, Свирид – користується ситуацією задля власної вигоди), що випали на їхню долю, авторка залучає ще й уособлений образ голоду, «втільнений в образі звіра, який ходить, колисає, розмовляє. Він усюдний, усевидящий, безмірний» [7, с. 33].

Демонічний образ голоду, створений письменницею, супроводжує героїв твору, контролює їхні думки, спонукає до певних грішних вчинків, пронизує наскрізь безтілесним духом («Страшний звір поселився бабі в грудях... душить... дихати не дає, чавить кістлявою лапою її запалу пазуху. Вона борсається у запічку, бореться з ним... аби встигнути сказати прощальне слово...» [7, с. 26]); інколи він наче візуалізується, як-от в уяві Дусі: постає у вигляді людини («Пухкими Миросевими руками голод хапається за держак лопати і всаджує її в саме дно – пушить Санці останню постіль...» [7, с. 31], «Голод усівся на студену піч у нашій хаті та й звисив собі чорні ноги» [7, с. 59]) чи уподібнюється до птаха, переслідуючи дівчину та матір дорогою до Полтави («Голод у небі над нами хижим яструбом завис, крила розіклав, пір'я раз у раз губить» [7, с. 38]), а також увижається її уві сні, де наче «Бабиним рипучим голосом голод зі старої верби сусідську козу зганяє» [7, с. 27].

У наративі Дусі з розвитком сюжетної лінії метаморфози голоду набувають більш виразних форм/рис, за якими читач легко упізнає асоціативну сугестію героїні: «Голод у добротному кожуху, в чоботях, з наганом при поясі, на три версти смердить каз'юнком та й ходить од хати до хати... ворітьми рипить, у шибки гримає, у двері тарабанить, шамкотить пискливо... Довго-довго ніч за ним Мачухами блукає...» [7, с. 71–72], «виграє на Мироськових ребрах «Інтернаціонал», а я лишень тугіше перетискаю вуха хусткою, аби нічого не чути, та все одно чую... І мій череп поволі піддається, провалюється... аби вже ніколи не стати головою, що може думати і розуміти той час, у котрім ми всі опинилися...» [7, с. 27].

Наскрізнний, динамічний образ голоду об'єднує наративи персонажів у єдину композиційну структуру: він існує в уяві не тільки тих, хто

страждав від голоду, як-от виснажена недоїданням Дуся, а й у, наприклад, наративах Свирида, котрий не потерпав від нестачі харчів: «активістів голод нам пригнав» [7, с. 95], «дивиться, як я збір податків організую» [7, с. 96], «Учув, що я бригадира лаю, – схвально кивнув» [7, с. 96]. Голод маніпулює процесами, які стосуються життя та смерті людей: Дуся вважає, що він «назавжди випхав із хати Саньку і тулить коло нас чужу дитину...» [7, с. 50] (йдеться про Мелашку, яку, сподіваючись на порятунок іншими, залишила рідна мати); «голод переборює мою огиду, корчить мене із середини, розціплює стиснуті зуби, змушує їсти, приглушуючи злість на себе за те, що «Заробила їсти в партії...» [7, с. 101], а здобуті харчі асоціюються зі смертю однолітки: «Смердить мені та квасоля мертвим Оленчиним тілом, її кров'ю, її сльозами...» [7, с. 102]. Тож голод руйнує основи людського співіснування, пригнічує психоемоційний стан, нівелює антагонізм між розумінням законів добра та зла, правильних та неправильних вчинків тощо.

Розгортаючи сюжетні історії кожного з героїв роману, авторка спочатку легенькими штрихами, а дедалі все чіткіше викристалізовує грані персоніфікації голоду, який поступово з фантомного видіння, сугестивну присутність котрого спостерігає читач у початкових фрагментах розповіді Дусі (сон, світосприйняття), трансформується в окремий художньо вимальований персонаж, наділений характерними рисами зовнішності,

оцінним ставленням до інших дійових осіб твору та владним впливом на їхні вчинки. За цими виразними характеристиками реципієнт уже безпомилково впізнає прототип персоніфікованого образу голоду, який, хоч і віддалено, проєктується на представника влади – особу з абсолютно неприйнятною для традиційного морально-культурного буття українців ментальністю; злочинця, котрий, уподібнюючись до богорівного маніпулює життям та смертю, нівелює усталені віками закони суспільного співіснування, перетворюючи людей на бездуховних та безправних істот, що заради виживання готові жертвувати честю, добропорядністю, удаватися до канібалізму тощо.

Тож Т. П'янкова у романі «Вік червоних мурах» репрезентує оригінальний художній образ голоду, поповнюючи категорію нетрадиційних образів епічної літератури великих жанрових форм на тему Голодомору. У творі він є наскрізним, динамічним; виконує об'єднувальну роль у сюжетно-композиційній структурі; вимальований через міфологічне світовідчуття (що, на нашу думку, репрезентує й авторське) персонажів, поступово набуває в їхніх оповідях чітко окреслених рис персоніфікації, асоціативна низка яких викристалізовує абсолютно реалістичний тип представника радянської влади, руками котрого партія червоноармійців і зреалізовувала задум геноциду українського народу в 1932–1933 роках, відомого в історії під назвою Великий Голод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конончук Т. Трагедія голодомору 1932–1933 рр. у фольклорі України. Проблема художньої трансформації історичної правди : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10. 01. 07 «Фольклористика». Київ, 1996. 20 с.
2. Николаенко В. «Філія пекла на землі» : Голодомор у романі С. Талан «Розколоте небо». *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*. Konferenzmaterialien. München : Open Publishing LMU, 2020. S. 329–344.
3. Николаенко В., Миронюк Л. Метафоричний образ червоних мурах у романі Т. П'янкової «Вік червоних мурах». *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму)*: збірник наукових праць. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2024. С. 123–129.
4. Романенко Л. «Минулому не помстишся» : тема Голодомору в сучасній українській літературі (на матеріалі роману Наталки Доляк «Чорна дошка»). *Вісник Маріупольського державного університету*. Маріуполь : МФ ТОВ «Друкарня «Новий світ»», 2014. Вип. 11. С. 91–97.
5. Сокіл В. Образи наративів про голодомор. *Народознавчі зошити*. 2012. № 6 (108). С. 1202–1208.
6. Сокіл В. Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту. Монографія. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2017. 440 с.
7. П'янкова Т. Вік червоних мурах. Київ : Наш формат, 2022. 256 с.